

GEOLOKATSIYALANGAN IJTIMOIIY TARMOQ YOZISHMALARI ASOSIDA MUALLIFNING SUD-LINGVISTIK PROFILINI ANIQLASH (NAMANGAN HUDUDI MISOLIDA)

Toshpo'latova Muslim Mahmud qizi
ORCID: 0009-0007-4285-4783
toshpolatovamuslima02@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada geolokatsiya bilan bog'langan ijtimoiy tarmoq yozishmalari asosida muallifning sud-lingvistik profilini shakllantirish imkoniyatlari Namangan hududi misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotda norasmiy raqamli yozishmalarda namoyon bo'ladigan fonetik-orfografik, leksik, morfologik va sintaktik-pragmatik belgilar sud-lingvistik marker sifatida ko'rib chiqiladi. Mazkur iboralar Namangan hududiga mutlaq xos birliklar sifatida emas, balki Namangan/Farg'ona hududiy nutqiga aloqador bo'lishi ehtimoli mavjud bo'lgan markerlar sifatida baholanadi. Tadqiqotning asosiy natijasi bitta lingvistik belgi asosida qat'iy identifikatsiya qilish mumkin emasligi, aksincha, turli sathlardagi markerlarning takroriy va tizimli majmuasi profilni ehtimoliy aniqlashda ko'proq axborot berishini ko'rsatishdan iborat. Shuningdek, hududiy elektron korpus va markerlar lug'atini yaratish istiqbollari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sud lingvistikasi, forensik lingvistika, muallif profili, idiolekt, geolokatsiya, Namangan, Farg'ona, dialektal marker, stilometriya, elektron korpus

DETERMINING THE AUTHOR'S FORENSIC-LINGUISTIC PROFILE BASED ON GEOLOCATED SOCIAL MEDIA CORRESPONDENCE (A CASE STUDY OF THE NAMANGAN REGION)

Toshpolatova Muslima Mahmud qizi
ORCID: 0009-0007-4285-4783
toshpolatovamuslima02@gmail.com

Abstract: This article examines the possibilities of constructing a forensic-linguistic profile of an author on the basis of geolocated social-network correspondence, with particular attention to the Namangan region. Fifteen illustrative expressions supplied for the study are classified according to phonetic-orthographic, lexical, morphological, and syntactic-pragmatic features. The expressions are not treated as exclusively Namangan-specific forms; rather, they are evaluated as potentially relevant regional markers that require comparison with broader Fergana and Uzbek colloquial usage. The study argues that a single linguistic feature cannot provide

sufficient grounds for geographical or authorship identification. A combination of recurrent markers across several linguistic levels, supported by corpus-based and stylometric analysis, provides a more defensible basis for probabilistic profiling. The article also proposes the development of an electronic regional corpus and a searchable marker dictionary for future forensic-linguistic research.

Keywords: judicial linguistics, forensic linguistics, author profile, idiolect, geolocation, Namangan, Fergana, dialectal marker, stylometry, electronic corpus

KIRISH

Raqamli kommunikatsiya vositalarining kengayishi natijasida ijtimoiy tarmoqlardagi yozishmalar lingvistik tadqiqot uchun muhim materialga aylandi. Telegram, Instagram, Facebook, TikTok va boshqa platformalardagi qisqa xabarlar odatda norasmiy, tezkor va tahrirsiz shaklda yaratiladi. Shu sababli ularda yozuvchining individual til odatlari, soʻz tanlovi, grammatik qisqartmalari va ogʻzaki nutqqa yaqin yozuv shakllari saqlanib qolishi mumkin. Mavjud ishda ham geolokatsiyalangan ijtimoiy tarmoq matnlarini sud-lingvistik profillashtirish uchun fonetik, leksik, morfologik va sintaktik-pragmatik darajalar ajratilgan.

Sud lingvistikasida mualliflikni aniqlash masalasi matnning faqat mazmuniga emas, balki uning shakliy va statistik xususiyatlariga ham tayanadi. Funktsional soʻzlarning chastotasi, soʻz va gap uzunligi, takroriy konstruksiyalar, imlo odatlari va individual leksik tanlovlar idiolektning tarkibiy koʻrsatkichlari boʻlishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, hududiy nutq belgilarini raqamli matnlardan ajratish muallif profilini shakllantirishga qoʻshimcha axborot beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, qisqa raqamli yozishmalarni hududiy jihatdan tavsiflashda dialektologik bilimlarni zamonaviy sud-lingvistik metodlar bilan birlashtirish zarur. Biroq hududiy markerning mavjudligi muallifning aynan shu hududda tugʻilgan yoki doimiy yashaganligini avtomatik ravishda anglatmaydi. Shuning uchun mazkur tadqiqotda ehtimollik va kompleks marker tamoyili asosiy metodologik qoida sifatida qabul qilinadi.

TADQIQOT MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqotning maqsadi - Namangan hududi bilan bogʻliq boʻlishi mumkin boʻlgan dialektal va soʻzlashuv markerlarining ijtimoiy tarmoq yozishmalarida namoyon boʻlishini tavsiflash hamda ular asosida ehtimoliy sud-lingvistik profil shakllantirish modelini ishlab chiqish.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) sud lingvistikasi va dialektologiyaga oid nazariy yondashuvlarni umumlashtirish; 2) 15 ta namunaviy iborani lingvistik sathlar boʻyicha tasniflash; 3) markerlarning adabiy til shakllaridan farqli jihatlarini koʻrsatish; 4) markerlar majmuasi asosida profil shakllantirish

algoritmini taklif qilish; 5) elektron korpus va elektron markerlar lugʻatini yaratish istiqbollarini asoslash; 6) tadqiqotning metodologik cheklovlarini belgilash.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Dastlabki maqolada ham materiallarni yigʻish, lingvistik markerlarni ajratish, statistik-stilometrik tahlil va profil shakllantirishdan iborat toʻrt bosqichli model taklif qilingan. Mazkur qayta ishlangan variantda ushbu model 15 ta namunaviy ibora asosida konkretlashtirildi. Muhim jihat shundaki, berilgan iboralar real shaxslarning maxfiy yozishmalari sifatida talqin qilinmaydi. Avvalgi materialda ham ular modellashtirilgan misollar ekani va real ekspertiza uchun qonuniy asosda yigʻilgan korpus zarurligi qayd etilgan.

LINGVISTIK MARKERLARNING TIZIMLI TAHLILI. Birinchi guruhni fonetik-orfografik markerlar tashkil etadi. “hich”, “nassa”, “tashab”, “tezro”, “qoluttim”, “yamgʻur”, “timir” kabi shakllarda hududiy-dialektal talaffuzning yozma nutqda aks etishi kuzatiladi. Mazkur birliklarning ayrimlari maʼlum hududga xos fonetik xususiyatlarning yozuvda ifodalanishi bilan izohlanishi mumkin. Biroq internet yozishmalarida tez yozish, imlo meʼyorlariga rioya qilmaslik, klaviaturadan foydalanish odati yoki individual yozuv xatolari ham xuddi shunday shakllarning yuzaga kelishiga sabab boʻlishi mumkin. Shu bois fonetik-orfografik markerlarni hududiy mansublikning bevosita va yakka koʻrsatkichi sifatida emas, balki boshqa mustaqil lingvistik belgilar bilan birgalikda tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Ikkinchi guruh - leksik markerlar. “Vaysayvermang”, “achamnikiga”, “quloqqa lagʻmon ilmana” kabi birliklar muallifning leksik tanlovini koʻrsatishi mumkin. Biroq ularning hududiy qiymatini aniqlash uchun Namangan bilan bir qatorda Andijon, Fargʻona, Toshkent va boshqa hududlardan olingan nazorat korpuslari bilan qiyoslash zarur. Ayniqsa, “aftob” kabi leksik birliklarning oʻzbek tilining tarixiy yoki soʻzlashuv qatlamlarida ham qoʻllanishi mumkinligi ularni muayyan hududga xos lingvistik belgi sifatida talqin qilishni cheklaydi. Shu sababli bunday birliklardan yakka holda hududiy mansublikni aniqlash mezoni sifatida foydalanish metodologik jihatdan asossizdir. Hududiy xususiyatni belgilashda mazkur birlikning qoʻllanish chastotasi, konteksti va boshqa fonetik, leksik hamda grammatik markerlar bilan oʻzaro munosabati ham hisobga olinishi lozim.

Uchinchi guruhni morfologik markerlar tashkil etadi. Morfologik markerlar deganda grammatik maʼnoni ifodalovchi shakllarning adabiy til meʼyoridan farqli, asosan ogʻzaki nutqqa xos variantlarda qoʻllanishi tushuniladi. Tahlil qilinayotgan materialda bunday xususiyatlar, avvalo, feʼl shakllarining qisqarishi, fonetik jihatdan oʻzgarishi yoki ogʻzaki nutqda faol qoʻllanadigan variantlarning yozma shaklda aks etishi orqali namoyon boʻladi.

Masalan, “tezro kelina” birikmasida adabiy tildagi “tezroq keling” shaklining oʻrniga “tezro” va “kelina” variantlari qoʻllangan. Bu yerda “-roq” qiyosiy-daraja

affiksining qisqargan “-ro” ko‘rinishida berilishi hamda ikkinchi shaxsga murojaat shaklining “kelina” tarzida ifodalanishi og‘zaki nutqning morfologik xususiyatlarini aks ettiradi. “Siqilib qoluttim” shaklida esa adabiy tildagi “siqilib qoldim” shakliga nisbatan fe’lning o‘tgan zamon shakli o‘zgargan: “qol-” fe’liga birinchi shaxs birlikni ifodalovchi “-dim” shakli o‘rniga “-uttim” ko‘rinishi qo‘llangan. “Ezmalanib gapirman” birligida “gapirmayman” shaklining “gapirman” tarzida berilishi inkor shaklining og‘zaki nutqqa xos variantda ifodalanganini ko‘rsatadi. “Bervorissa” shaklida esa “berib yuborsa” yoki kontekstga ko‘ra “bervoribdi” kabi me‘yoriy shakllarning qisqarib, qo‘shilib va fonetik o‘zgarishga uchragan ko‘rinishi kuzatiladi.

Shu jihatdan mazkur birliklarda markerlik xususiyati alohida so‘zning lug‘aviy ma‘nosidan emas, balki grammatik shaklning me‘yoriy variantdan farqli tarzda qo‘llanishidan yuzaga keladi. Biroq bunday shakllarning hududiy-dialektal xususiyat sifatidagi maqomini belgilashda ehtiyotkorlik zarur. Chunki og‘zaki nutqqa xos qisqarish va o‘zgarishlar muayyan hudud bilan chegaralanmasdan, internet-kommunikatsiya muhiti, norasmiy yozish uslubi va muallifning individual nutqiy odati ta’sirida ham shakllanishi mumkin. Shu sababli morfologik markerlar hududiy mansublikni aniqlashda mustaqil mezon sifatida emas, balki fonetik, leksik va boshqa morfologik belgilar bilan kompleks ravishda tahlil qilinishi lozim.

To‘rtinchi guruhni sintaktik-pragmatik markerlar tashkil etadi. Mazkur atama gap yoki gap tarkibidagi sintaktik qurilishning nafaqat grammatik tuzilishini, balki uning muayyan kommunikativ vaziyatda axborotni ta’kidlash, diqqatni muayyan mazmunga yo‘naltirish, munosabat bildirish, emotsional-ekspressiv ta’sirni kuchaytirish yoki nutqning mazmuniy yo‘nalishini belgilash kabi pragmatik vazifalarni ham bajarishini ifodalash uchun qo‘llanadi. Bunda markerlik xususiyati alohida so‘zning o‘zidagina emas, balki uning gap tarkibidagi o‘rni, boshqa sintaktik birliklar bilan munosabati va konkret kommunikativ kontekstdagi vazifasidan kelib chiqadi.

Pragmatik markerlar masalasi G‘arb tilshunosligida, xususan, B. Fraser, D. Schiffin va K. Aijmer kabi tadqiqotchilar tomonidan izchil o‘rganilgan. Fraser pragmatik markerlarni so‘zlovchining kommunikativ maqsadini anglashga yordam beruvchi, gapning bevosita propositsional mazmunidan tashqari qo‘shimcha kommunikativ signal beruvchi lingvistik vositalar sifatida talqin qiladi. Uning tasnifida pragmatik markerlar bazaviy, izohlovchi, parallel va diskurs markerlari kabi guruhlarga ajratiladi. Schiffin esa diskurs markerlarini nutq birliklari o‘rtasidagi ketma-ketlik va munosabatni ko‘rsatuvchi birliklar sifatida tavsiflaydi. Aijmer tadqiqotlarida esa pragmatik markerlarning, ayniqsa, og‘zaki muloqotdagi funksional xususiyatlari va kontekstga bog‘liq qo‘llanishi alohida o‘rin tutadi. https://benjamins.com/online/prag/articles/prag.6.2.03fra/1000?utm_source=chatgpt.com

Tadqiqot materialidagi “Odam to‘lib yotibdi ko‘chada” kabi gaplarda sintaktik-pragmatik xususiyat gap bo‘laklarining joylashuvi va axborotning ta’kidlanish usulida namoyon bo‘ladi. Mazkur gapning mazmuni “Ko‘chada odam to‘lib yotibdi” shaklida ham ifodalanishi mumkin. Biroq “Odam to‘lib yotibdi ko‘chada” qurilishida “odam” komponentining gap boshiga chiqarilishi mazkur birlikka kommunikativ jihatdan alohida urg‘u beradi, “ko‘chada” komponentining gap oxirida kelishi esa makon haqidagi axborotni keyingi pozitsiyada taqdim etadi. Demak, bu yerda sintaktik tartibning o‘zgarishi faqat grammatik qurilish bilan cheklanmay, axborotning aktual bo‘linishi va kommunikativ urg‘uning taqsimlanishiga ham xizmat qilmoqda.

Shuningdek, “Hele hele qimana” kabi birliklarni ham faqat leksik yoki fonetik jihatdan baholash yetarli emas. Bunday takroriy va og‘zaki nutqqa xos birliklarning kommunikativ vazifasi ularning konkret kontekstda qanday ma’noda qo‘llanganiga bog‘liq. Masalan, ular hayrat, norozilik, shoshiltirish, e’tiroz, ajablanish yoki suhbatdoshning e’tiborini jalb qilish kabi turli pragmatik funksiyalarni ifodalashi mumkin. Shu sababli bunday birliklarning funksional qiymatini aniqlashda ularning lug‘aviy shakli bilan bir qatorda nutq vaziyati, oldingi va keyingi gaplar, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabat hamda kommunikativ maqsad hisobga olinishi zarur.

MUALLIFNING SUD-LINGVISTIK PROFILINI SHAKLLANTIRISH MODELI

Amaliy model besh bosqichdan iborat. Birinchi bosqichda tekshirilayotgan matnning autentikligi, sanasi, platformasi va texnik metadata imkon qadar tekshiriladi. Ikkinchi bosqichda matn normalizatsiya qilinadi: lotin-kiril variantlari ajratiladi, emoji va texnik belgilar belgilab olinadi, lekin muallifning imlo va dialektal xususiyatlarini yo‘qotib yuboradigan ortiqcha tahrirdan saqlaniladi. Uchinchi bosqichda fonetik-orfografik, leksik, morfologik va sintaktik-pragmatik markerlar ajratiladi. To‘rtinchi bosqichda ular nazorat korpuslari bilan statistik jihatdan qiyoslanadi. Beshinchi bosqichda xulosa ehtimollik shaklida beriladi.

Masalan, noma’lum matnda bir vaqtning o‘zida “hich”, “nassa”, “tezro”, “kelina”, “qoluttim”, “achamnikiga”, “yamg‘ur” kabi bir necha markerlar muntazam uchrasa, bunday kombinatsiya Farg‘ona vodiysi, jumladan: Namangan hududi bilan lingvistik bog‘liqlik gipotezasini kuchaytirishi mumkin. Ammo bu holatning o‘zi muallifning aynan Namanganda yashashini isbotlamaydi. Yakuniy ekspert xulosasi boshqa dalillar bilan uyg‘unlikda va ehtimollik chegaralarini ko‘rsatgan holda tuzilishi kerak.

ELEKTRON KORPUS VA ELEKTRON MARKERLAR LUG‘ATI

Tadqiqotning amaliy yangiligi sifatida Namangan hududiga aloqador ijtimoiy tarmoq yozishmalari uchun maxsus elektron korpus yaratish taklif qilinadi. Korpusning har bir birligi quyidagi metadata maydonlariga ega bo‘lishi mumkin: matn identifikatori, sana, platforma, geolokatsiya ishonchlilik darajasi, anonim muallif kodi, matn uzunligi, dialektal marker, adabiy muqobil, lingvistik sath va kontekst.

Elektron markerlar lugʻatida esa “marker - adabiy muqobil - maʼno - hudud - manba - chastota - misol - ishonchlilik darajasi” kabi maydonlar boʻlishi mumkin. Bunday tizim kelgusida sud-lingvistik ekspertiza uchun qidiruv, taqqoslash va statistik tahlilni avtomatlashtirishga xizmat qiladi.

ILMIY YANGILIK

Tadqiqotning ilmiy yangiligi toʻrt yoʻnalishda namoyon boʻladi: birinchidan, Namangan hududiga xos boʻlishi ehtimol qilinadigan raqamli yozishmalardagi lingvistik markerlarni fonetik-orfografik, leksik, morfologik hamda sintaktik-pragmatik sathlar asosida kompleks tasniflash modeli ishlab chiqiladi; ikkinchidan, 15 ta namunaviy birlik asosida hududiy markerlarning alohida emas, balki oʻzaro bogʻliq markerlar majmuasi sifatidagi sud-lingvistik diagnostik qiymatini baholash mezonlari konkretlashtiriladi; uchinchidan, geolokatsion maʼlumotlar, dialektal markerlar va stilometrik koʻrsatkichlarni integratsiyalashga yoʻnaltirilgan elektron korpus va markerlar lugʻatini shakllantirish konsepsiyasi taklif etiladi.

Mazkur natijalar dastlabki metodik va empirik bosqich xususiyatiga ega boʻlib, 15 ta birlik asosida olingan kuzatuvlarni toʻliq umumlashtirish sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq emas. Taklif etilgan model va mezonlarning empirik validligini aniqlash uchun kelgusida hajman keng, qonuniy asosda toʻplangan, anonimlashtirilgan va hududlararo qiyoslash imkonini beruvchi korpus materiallari asosida statistik verifikatsiya oʻtkazilishi zarur.

METODOLOGIK CHEKLOVLAR

Tadqiqot bir qator metodologik cheklovlarga ega. Birinchidan, tahlilga jalb etilgan 15 ta birlikning Namangan hududiga xosligi faqat mazkur materiallar asosida qatʼiy tasdiqlanmaydi. Ikkinchidan, ayrim lingvistik shakllar umumxalq soʻzlashuv tilida yoki Fargʻona vodiysining boshqa hududlarida ham qoʻllanishi mumkin. Uchinchidan, qisqa hajmli ijtimoiy tarmoq matnlari stilometrik tahlil uchun yetarli hajmdagi lingvistik materialni taʼminlamasligi mumkin. Toʻrtinchidan, geolokatsion maʼlumotlarning aniqligi VPN, texnik nosozliklar yoki boshqa tashqi omillar taʼsirida cheklanishi ehtimoli mavjud. Shuningdek, avvalgi tadqiqotlarda qayd etilgan niqoblangan kommunikatsiya, qisqa matn hajmi, geolokatsion maʼlumotlarning ishonchliligi va muallifning koʻp yozuvlilik xususiyatlari ham natijalarni talqin qilishda hisobga olinishi lozim.

Shu sababli mazkur tadqiqot natijalari hududiy mansublikni qatʼiy va yakka tartibda aniqlash vositasi sifatida emas, balki sud-lingvistik ekspertizada boshqa mustaqil dalillar bilan birgalikda qoʻllanishi mumkin boʻlgan qoʻshimcha lingvistik-metodologik model sifatida talqin qilinadi.

XULOSA

Tahlil natijalari geolokatsiyalangan ijtimoiy tarmoq yozishmalarida muallifning hududiy hamda individual-lisoniy xususiyatlarini aniqlashda fonetik-orfografik,

leksik, morfologik va sintaktik-pragmatik markerlarni kompleks tahlil qilish metodik jihatdan maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi. Tadqiqot doirasida tahlil qilingan 15 ta birlik norasmiy raqamli yozuvning og'zaki nutqqa yaqin xususiyatlarini kuzatish uchun empirik-material baza vazifasini bajardi.

Tadqiqotning asosiy natijasi shundan iboratki, alohida leksik birlik yoki grammatik shakl muallifning geografik mansubligini qat'iy belgilash uchun yetarli diagnostik asos bo'la olmaydi. Hududiy-lisoniy profilning asoslanganlik darajasi markerlarning turli lingvistik sathlarda takrorlanishi, boshqa hududlardagi qo'llanish chastotasi bilan qiyosiy munosabati, muallifning turli matnlarida idiolektik barqarorligi hamda mustaqil geolokatsion ma'lumotlar bilan muvofiqligi asosida baholanishi lozim.

Kelgusidagi tadqiqotlarda Namangan, Farg'ona va Andijon hududlari bo'yicha nazorat korpuslarini shakllantirish, aniqlangan markerlarning empirik chastota va hududiy taqsimot ko'rsatkichlarini belgilash, elektron markerlar lug'atini yaratish hamda avtomatlashtirilgan klassifikatsiya modelini ishlab chiqish tadqiqot natijalarining empirik va metodologik validligini oshirish imkonini beradi. Sud-lingvistik ekspertiza amaliyotida esa bunday lingvistik ko'rsatkichlar qat'iy identifikatsiya vositasi sifatida emas, balki boshqa mustaqil dalillar bilan birgalikda baholanadigan ehtimollik xarakteridagi qo'shimcha diagnostik omil sifatida talqin qilinishi, shaxsga oid ma'lumotlardan foydalanish esa tegishli qonunchilik talablari asosida amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Coulthard M., Johnson A. An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence. - London: Routledge, 2007.
2. Olsson J., Luchjenbroers J. Forensic Linguistics. - 3rd ed. - London: Bloomsbury Academic, 2013.
3. Stamatatos E. A survey of modern authorship attribution methods // Journal of the American Society for Information Science and Technology. - 2009. - Vol. 60, No. 3. - P. 538-556.
4. Mosteller F., Wallace D. Inference and Disputed Authorship: The Federalist. - Reading, MA: Addison-Wesley, 1964.
5. Eisenstein J. What to do about bad language on the internet // Proceedings of NAACL-HLT. - 2013. - P. 359-369.
6. Grant T. TXT 4N6: Method, Consistency, and Distinctiveness in Forensic Authorship Analysis // Journal of Law and Policy. - 2010. - Vol. 21.
7. Turell M.T. Plagiarism and Forensic Linguistics // Applied Linguistics. - 2004.
8. Abdullayev F. O'zbek xalq shevalari. - Toshkent: Fan, 1961.

9. G'ulomov A., Asqarova M. O'zbek dialektologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1979.
10. Shoabdurahmonov Sh. O'zbek xalq shevalari lug'ati. - Toshkent: Fan, 1971.